

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Kryzys w rozwoju psychospołecznym młodzieży - potrzeba wsparcia rodzinnego i środowiskowego

Author: Jolanta Suchodolska

Citation style: Suchodolska Jolanta. (2016). Kryzys w rozwoju psychospołecznym młodzieży - potrzeba wsparcia rodzinnego i środowiskowego. W: A. Szczurek-Boruta, B. Chojnacka-Synaszko, A. Gancarz (red.), "Szkoła i rodzina w środowisku lokalnym : teoria i praktyka" (S. 101-113). Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek

© Korzystanie z tego materiału jest możliwe zgodnie z właściwymi przepisami o dozwolonym użytku lub o innych wyjątkach przewidzianych w przepisach prawa, a korzystanie w szerszym zakresie wymaga uzyskania zgody uprawnionego.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Kryzys w rozwoju psychospołecznym młodzieży – potrzeba wsparcia rodzinnego i środowiskowego

„(...) rozwiązanie kryzysu może nastąpić dopiero po przejściu przez etap zamętu. Nie rozpoznasz kryzysu pasji, dopóki nie pozwolisz sobie na wypróbowanie rozmaitych możliwości. Nie poradzisz sobie z kryzysem duchowości, jeśli nie zbadasz różnych duchowych ścieżek. Bez zmiany postawy wobec rodziców i uzmysłowienia sobie, jakie są Twoje własne, niezależne poglądy, nie uda Ci się rozwiązać kryzysu kształtowania się tożsamości”¹

Pojęcie kryzysu zarówno w literaturze przedmiotu, jak i w praktyce społecznej, ma wiele konotacji. Można go odnosić do życiowych momentów braku równowagi, w odpowiedzi na reakcję na działające stresory, a także oddziaływanie sytuacji przewlekłe traumatyzujących. Tak rozumiany kryzys ma często rozległe podłoże etiologiczne, dając wiele skutków ubocznych, w postaci permanentnego braku adaptacji i zaradności, bądź wyraźnych zaburzeń prawidłowego rozwoju psychospołecznego.

W niniejszym opracowaniu, ze względu na rozważania nad funkcjonowaniem społecznym młodzieży, interesuje mnie ujęcie kryzysu rozumiane w kontekście obecnych w rozwoju momentów sensytywnych, towarzyszących poszczególnym fazom rozwoju². To ujęcie, reprezentowane przez

¹ A. Downs, *Jak przezwyciężyć życiowy kryzys*, Gdańsk 2007, GWP, s. 63.

² Takie rozumienie kryzysu obecne jest w interpretacjach E.H. Eriksona. Szerzej m.in. L. Witkowski, *Rozwój i tożsamość w cyklu życia. Studium koncepcji E.H. Eriksona*, Łódź 2009, Wyższa Szkoła Edukacji Zdrowotnej; J. Opoczyńska, *Moratorium*

Erika H. Eriksona, wskazuje na kryzys jako naturalny moment przesilenia, związany z trudnością podejmowania ważnych życiowo decyzji i przeżywania wraz z nimi rozterek. W sytuacjach tak rozumianego kryzysu ważne jest jego rozpoznanie i nabycie odpowiednich umiejętności poradzenia sobie, adekwatnych do sytuacji i dotychczasowych kompetencji osobistych. Na każdym etapie rozwoju dość oczywiste jest, że kryzys przybierać może inny wymiar, ze względu na towarzyszące podłoże psychospołeczne i zróżnicowane szanse zauważenia kryzysu przez środowisko oraz uzyskanie od niego pomocy. W okresie młodości – szczególnie dynamicznej i nieliniarnie przebiegającej adolescencji – kryzys związany jest najczęściej z próbą osiągnięcia samodzielności i decyzyjności w ważnych dla młodego człowieka kwestiach życiowych. Badacze zgodnie twierdzą, że sposoby reagowania emocjonalnego i społeczne funkcjonowanie młodych ludzi w tym okresie życia charakteryzują się dużym zróżnicowaniem indywidualnym. Mają na to wpływ między innymi czynniki społeczno-kulturowe, zdrowotne oraz społeczno-ekonomiczne. Nierzadko źródłem rozwijającego się kryzysu jest brak zadowolenia z aktualnej sytuacji życiowej w takich ważnych wymiarach, jak: relacje z rodzicami, relacje przyjacielskie i bliskie związki, edukacja, obszary samorealizacji oraz planowanie przyszłości. Inną ważną kwestią jest – rozciągnięte na etapy – podejmowanie prób formowania się własnej, autonomicznej tożsamości. Według Eriksona ma to na celu wypełnienie przestrzeni moratorium psychospołecznego, którego zakres i możliwe formy realizacji zmieniają współcześnie swój obraz, głównie z powodu faktu przesuwania się wewnętrznej, jak i społecznie wyznaczonej (na poziomie społecznego przyzwolenia) granicy owego moratorium. Szansa na odraczenie ważnych życiowo decyzji ze względu na brak psychicznej gotowości dotyczy różnych spraw i jest młodemu człowiekowi dana, bez względu na jego powinności, wygenerowane w oczekiwaniach społecznych rodziców i dorosłego środowiska. Już w okresie adolescencji rozwija się chęć młodego człowieka do niezależnego układania swojego życia, co umożliwia rozwój zdolności społecznych i psychologicznych, a w okresie wczesnej dorosłości predyspozycje te kształtują się i doskonalą. Wówczas najczęściej młody człowiek nie chce dopasowywać się do istniejących norm i układów konstruowanych wewnątrz społeczeństwa.

Buduje w ten sposób postawę łagodnego nonkonformizmu. Z tej perspektywy istotne jest, by na wcześniejszym etapie ukształtował poczucie własnej wartości. Z punktu widzenia budowania poczucia własnej wartości niezwykle ważne jest przekonanie, że realizuje on swoje własne cele i osiąga to, co jest dla niego wartościowe czy wręcz priorytetowe. Sytuacja taka wymaga uwzględnienia jeszcze jednej kwestii – poczucia otrzymywanego wsparcia społecznego ze strony otaczającego środowiska. Ponieważ poczucie to jest subiektywne, młody człowiek, aby mógł zachować je na odpowiednio wysokim poziomie, musi nabyć wewnętrzną pewność, że jego działania są akceptowane, zwłaszcza przez osoby z najbliższego otoczenia. Potrzeba wsparcia społecznego (ze strony rodziny i znaczącego środowiska życia) jest warunkiem koniecznym poradzenia sobie z pojawiającymi się zjawiskami kryzysowymi we wszystkich obszarach, które wyznaczają czas i społeczne miejsce młodego człowieka³. Warto jednak podkreślić, że potrzeba, a nawet świadomość dostarczanego wsparcia nie mogą być równoważne z sytuacją uwikłania w społecznie szkodliwe dla rozwoju tożsamości statusy zależności. Rozwój i doskonalenie tożsamości na etapie od adolescencji do okresu wczesnej dorosłości wymaga bowiem podejmowania samodzielnych zobowiązań, wyrażanych wzrostem odpowiedzialności za siebie i swoje wybory. Zanim rozwiną się te nowe momenty zaradności, młodzi ludzie napotykają na liczne trudności codziennego życia, generujące indywidualnie przeżywane sytuacje kryzysowe. Wiążą się one z funkcjonowaniem w sieci związków społecznych, w których zmienia się status młodego człowieka. Adolescent ma do pokonania długą drogę, w której poszukuje własnego miejsca i własnej grupy odniesienia⁴. Jego dorastanie, obserwowane w różnych sytuacjach społecznych, nie jest wolne od procesu przechodzenia z jednej fazy życia do kolejnej, obciążonych licznymi kryzysami. Proces dorastania do zadań dorosłego życia jest permanentnym pokonywaniem owych kryzysów, które generowane są na drodze konfliktów indywidualnych i społecznych, na skutek poszukiwania

³ Czas i społeczne miejsce młodego człowieka mają przynajmniej dwa wymiary: fizyczny i psychologiczny. Szerzej na ten temat: Cz.S. Nosal, *Czas psychologiczny: wymiary, struktura i konsekwencje*, Warszawa 2004, Wydawnictwo Instytutu PAN.

⁴ Grupa odniesienia to grupa społeczna, w której młody człowiek dobrze się czuje, która została przez niego wybrana ze względu na podobieństwo społecznych potrzeb, wartości, preferowany sposób funkcjonowania społecznego. Grupa ta dostarcza młodemu człowiekowi poczucia bezpieczeństwa, wynikającego z wyżej wymienionych podobieństw mentalnościowych.

siebie i swojego miejsca w świecie. Kształtowanie indywidualnej tożsamości jest procesem związanym z zachwianiem pewności siebie, dezorientacją i labilnością, co często przejawia się w konfliktach z samym sobą, znaczącymi osobami i ważnych obszarach życia. Dlatego też młodzieży – ze względu na ową labilność – o wiele trudniej niż osobom dorosłym funkcjonować w takich układach społecznych, które wymagają dostosowania.

Analiza literatury przedmiotu⁵ pozwala wskazać pewne – zindywidualizowane przez cele społeczne i edukacyjne okresu adolescencji – granice kształtowania się potrzeby autonomii myślenia i działania. Różnice te na ogół uwiadoczniają się w obszarach specyficznych dla jednostki zadań rozwojowych⁶, będących odpowiedzią na ważne potrzeby osobiste i oczekiwania środowiska. Najczęściej wiążą się one z samorealizacją, ale także koniecznością podnoszenia swoich umiejętności, i dotyczą funkcjonowania w takich obszarach jak: kontakty/relacje interpersonalne (kontakty z rodzicami, rówieśnikami, nauczycielami, innymi osobami), relacje w związkach partnerskich, zadowolenie z siebie (pod kątem możliwości samorealizacji, statusu zdrowia i kondycji psychofizycznej), wreszcie także – co niezwykle ważne na tym etapie życia – zadowolenie z realizowanej edukacji i dokonywanych wyborów. Wybory drogi edukacyjnej wyznaczane są różnymi czynnikami. Wśród nich wymienić można: zainteresowania młodych ludzi, rozwiniętą potrzebę planowania/projektowania swojej przyszłości, obserwowanie rozwoju i wyborów edukacyjnych znanych osób, będących wzorem czy autorytetem. W wielu przypadkach wybory te okazują się samodzielnymi; czasami są efektem obserwacji Innych, czasami

⁵ M.in.: L. Witkowski, *Rozwój i tożsamość w cyklu życia. Studium koncepcji E.H. Eriksona*, cyt. wyd.; M. Bardziejewska, *Okres dorastania. Jak rozpoznać potencjał nastolatków*, w: A.I. Brzezińska (red.), *Psychologiczne portrety człowieka*. Gdańsk 2004, GWP, s. 345–378.

⁶ Zadania rozwojowe to ważne zadania, realizowane na każdym z etapów życia, poczynszy od zadań okresu wczesnego dzieciństwa, po zadania okresu późnej dorosłości. Każde z nich obejmuje rozwój ważnych dla jednostki w określonym wieku umiejętności i kompetencji. Szerzej na ten temat m.in.: A. Szczurek-Boruta: „Zadania rozwojowe” jako kategoria pedagogiczna – wykorzystanie i perspektywy, w: R. Wawrzyniak-Beszterda (red.), *Wokół zagadnień wychowania – aspekty teoretyczne i przyczynki empiryczne*, *Zeszyty Naukowe Młodych Pedagogów przy Komitecie Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk*, Poznań 2008, Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 709–713; A. Szczurek-Boruta, *Zadania rozwojowe*, w: *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*. T. VII V–Ż, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2008, s. 35–48.

też podyktowane są czynnikami ekonomicznymi czy czasoprzestrzennymi. Trudno powiedzieć, czy wybór szkoły średniej bywa mniej zindywidualizowany i samodzielny od wyboru drogi dalszego kształcenia policealnego, na poziomie uzupełniającym wykształcenie średnie bądź dowolnym etapie studiów. Z pewnością realizowana ścieżka kształcenia na poziomie szkoły średniej – liceum czy technikum – obejmuje kształtowanie i rozwój predyspozycji, które dają podstawę myślenia o celowości własnej edukacji. Odczuwanie zadowolenia z tego etapu sprzyja prawdopodobnie dalszym wyborom, nie zakłócając rytmu kształtowania się tożsamości społecznej w obszarze bycia uczniem. Sprzyjać to może kontynuowaniu kształcenia w wybranym kierunku. Zdarza się jednak, że zarówno na etapie późnej adolescencji, jak i wczesnej dorosłości wybory podyktowane są sugestiami czy namową ze strony innych osób, będąc także częściowo przejawem kontynuowania tradycji rodzinnej. Wówczas młody człowiek, poszukując swej indywidualności, ma prawo przeżywać konflikt wewnętrzny, który – nie jest wykluczone – może stać się źródłem kryzysu. Nie oznacza to, że kryzys będzie trwał, dezorganizując jego aktywność. Obecność kryzysu oznacza jednak moment przesilenia, wymagający poszukiwania rozwiązań. W tym okresie niezwykle ważne jest, by młodzi ludzie w miarę samodzielnie dokonywali swoich wyborów (także ich społecznej korekty), a tym samym – pośrednio – świadomie budowali swoją biografię. Na tym etapie często nie mają odpowiedniej gotowości do działania i potrzebują wsparcia czy konkretnej pomocy. Te jednak nie mogą polegać na wyręczaniu czy uzależnianiu ich od osób dorosłych, a jedynie rozpoznaniu przez osoby bardziej dojrzałe i bardziej doświadczone źródeł trudności w radzeniu sobie przez młodzież, dostarczeniu jej wiedzy o sposobach, strategiach czy instrumentalnych środkach zaradczych w celu rozwiązania problemu. Praktyka życia codziennego wskazuje, że adolescentom – zarówno na etapie wczesnej, jak i późnej adolescencji – potrzebne jest wsparcie emocjonalne, by łatwiej pokonać pojawiające się kryzysy. Taką priorytetową rolę, chroniącą przed ryzykiem społecznego odrzucenia, w kreowaniu świata wartości i dostarczaniu wzorów społecznego funkcjonowania w sytuacjach kryzysowych, pełni – w warunkach korzystnych społecznie – środowisko rodzinne. Są to na ogół rodzice, rodzeństwo. Czasami równie blisko – i nie zawsze na dalszym planie – są ich przyjaciele, a zwłaszcza w przypadku młodych dorosłych jest to także życiowy partner bądź młodzieńcza sympatia. Przychodzą oni z pomocą w trudnych sytuacjach. Pomoc miewa swoją hierarchiczność, co – w części przypadków – oznacza, że adolescentom w wyborach edukacyjnych bardziej skłonni pomagać są rodzice; mają

oni wpływ na decyzje dotyczące wyboru dalszych etapów kształcenia i rozwoju. Korzystanie z określonych form pomocy rodziców jest także kwestią indywidualną, zależną od systemu wsparcia, które towarzyszy temu młodemu człowiekowi przez całe jego dotychczasowe życie. Ważne jest nie tylko to, jakiego rodzaju wsparcia oczekuje (i oczekiwał w przeszłości) młody człowiek, ale – w głównej mierze – to, jak pojmują (i pojmowali) wsparcie i pomoc jego rodzice. Czasami zdarza się bowiem, że potocznie rozumiane wsparcie rodziców/rodziny przeradza się w znaczne od ich pomocy uzależnienie. Ma wówczas charakter przewlekły i uniemożliwia kształtowanie się autonomicznej osobowości młodego człowieka w ważnych, decydujących rozwojowo momentach życia. Rodzice – mając wcześniej stały wgląd w potrzeby swojego dorastającego dziecka – nabywają niejako naturalne prawo do stałej kontroli, z której sami często nie potrafią zrezygnować, utrwalając stan przewlekłej i trudnej do przerwania w przyszłości semiautonomii. Uświadomienie sobie tych etapów przez młodego człowieka i praca nad rozwojem niezależnej tożsamości, a tym samym także rozwojem odpowiedzialności za siebie, jest równoznaczna z podjęciem próby rozwiązywania kryzysu.

W opracowaniu zaprezentowano materiał badawczy pochodzący z badań zespołowych prowadzonych przez pracowników Zakładu Pedagogiki Społecznej i Edukacji Międzykulturowej Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie na Śląsku Cieszyńskim⁷, w ramach projektu pt. *Edukacja dzieci, młodzieży i dorosłych w społecznościach zróżnicowanych kulturowo*⁸. Zgromadzony materiał badawczy poddany został we-

⁷ Śląsk Cieszyński jest krainą historyczną, której obszar – poza granicami powiatu cieszyńskiego – stanowi kilka gmin powiatu bielskiego, zachodnia część miasta Bielska-Białej oraz – po stronie czeskiej – znaczny obszar Kraju Morawsko-Śląskiego.

⁸ Projekt pt. *Edukacja dzieci, młodzieży i dorosłych w społecznościach zróżnicowanych kulturowo* realizowany jest przez pracowników Zakładu Pedagogiki Społecznej i Edukacji Międzykulturowej Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie. Zespół od lat prowadzi studia w zakresie badania kwestii funkcjonowania młodzieży na Pograniczu. W latach wcześniejszych jego członkowie prowadzili badania pod kierunkiem prof. zw. dra hab. Tadeusza Lewowickiego w ramach prac zespołowych Zakładu Pedagogiki Ogólnej Uniwersytetu Śląskiego, a także Społecznego Zespołu Badań Kultury i Oświaty Pogranicza, czego efektem są monografie, opracowania i publikacje książkowe ukazujące się w serii „Edukacja Międzykulturowa”, od 2014 roku w serii „Pedagogika Społeczna”.

ryfikacji z wykorzystaniem metod ilościowego i jakościowego opisu badań⁹. Prezentowane w tym opracowaniu wyniki badań empirycznych stanowią jego część i odzwierciedlają jedynie analizę ilościową opracowanych kwestii. Badania przeprowadzone zostały w czerwcu 2016 roku w szkołach ponadgimnazjalnych w powiecie cieszyńskim, takich miejscowościach, jak: Cieszyn, Skoczów, Międzywieć, Ustroń, Wisła, Istebna. Uczestniczyło w nich 384 uczniów: 173 kobiety i 211 mężczyzn, w tym 287 uczniów szkół technicznych oraz 97 uczniów szkół licealnych. Licniejszą grupę (232 osoby) stanowiły osoby mieszkające na wsi, a 152 osoby wskazały na miasto jako miejsce zamieszkania. W badaniach dokonano celowego doboru próby, zgodnie z wymogiem, aby była to próba „w maksymalnym stopniu reprezentatywna w stosunku do populacji, z której została pobrana”¹⁰ (podczas obliczania próby reprezentatywnej posłużono się kalkulatorem doboru próby, uwzględniającym maksymalny błąd 0,05)¹¹. Badania przeprowadzone zostały w powiecie cieszyńskim, rozciągającym się wzdłuż granic Polski z Republiką Czeską, a także wzdłuż południowej granicy województwa śląskiego, pokrywającym się terytorialnie w znacznej mierze z obszarem Śląska Cieszyńskiego. Historyczną, a zarazem administracyjną stolicą zarówno powiatu, jak i regionu jest najstarsze jego miasto – Cieszyn. Powiat cieszyński to obszar o szczególnej specyfice regionu i zróżnicowaniu kulturowym, będącym wynikiem przenikania się kultur, narodowości, grup etnicznych i wyznaniowych, a także historycznie uwarunkowanej przynależności państwowej¹². Historyczne zmiany przynależności państwowej, manifestujące się na poziomie kultu-

⁹ T. Bauman, *O możliwości zastosowania metod jakościowych w badaniach pedagogicznych*, w: T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1998, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, s. 56.

¹⁰ M. Łobocki, *Wprowadzenie do Metodologii badań pedagogicznych*, Kraków 2010, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, s. 171–175 (zdaniem M. Łobockiego próba składająca się z więcej niż 100 osób stanowi tzw. próbę dużą); A. Matuszak, Z. Matuszak, *Celowy dobór próby*, „General and Professional Education” 2011, nr 2, s. 33–39.

¹¹ W roku szkolnym 2015/2016 w szkołach gimnazjalnych prowadzonych przez powiat cieszyński kształciło się łącznie 468 uczniów (dane uzyskane w Wydziale Edukacji Starostwa Powiatowego w Cieszynie). Posługując się kalkulatorem doboru próby, ustalono grupę reprezentatywną 355 uczniów.

¹² Por. m.in. J. Suchodolska, *Cieszyn – miasto Pogranicza. Potencjał społeczno-kulturowy*, w: Z. Jasiński, T. Lewowicki, J. Nikitorowicz (red.), *Potencjał społeczno-kulturowy polskich pograniczy*, Opole 1998, Uniwersytet Opolski, s. 115–131.

ralnym różnice kulturowe, zgodne współistnienie różnych grup wyznaniowych¹³, położenie powiatu cieszyńskiego na ważnych szlakach komunikacyjnych Europy, przyczyniły się do ukształtowania specyficznej tożsamości społecznej mieszkańców, złożonej z kilku rodzajów przynależności (narodowej, językowej, wyznaniowej). Taką tożsamością legitymizuje się także młodzież pogranicza polsko-czeskiego w pasie powiatu cieszyńskiego¹⁴. Na niepowtarzalny charakter ziem Śląska Cieszyńskiego i cieszyńskiego powiatu składają się zatem procesy przenikania i koegzystencji różnych zjawisk, bogactwo tych interakcji kulturowych, dobrze rozwinięte szkolnictwo i wielość ofert kulturalno-oświatowych skierowanych do jego mieszkańców. Wszystko to zachęca do aktywności oraz tworzenia lokalnej społeczności, a także czyni ten obszar atrakcyjnym terenem badawczym.

Wyniki prowadzonych badań, obejmujących adolescentów (17.–19. r.ż.) wskazują, iż cały okres młodości, podzielony na ważne etapy funkcjonowania w obszarze relacji i edukacji, jak również bezpośrednio związane z nimi cele indywidualne, na ogół nie są wolne od kryzysów. Sytuacje kryzysowe towarzyszą młodym ludziom w różnych obszarach. Są oni tego świadomi i przyznają, że poczucie bycia w kryzysie nie jest im obce. Obecność kryzysów deklaruje 68% osób w wieku 17–19 lat. Generalnie przeżywane kryzysy przez młodzież w wieku 17–19 lat wiążą się z przeżywanymi emocjami w obszarze samooceny, relacji z rodzicami/rodziną, płcią przeciwną, poczuciem własnej wartości i sensu życia, a także – co niezwykle ważne – trudności w wyborze własnej drogi życiowej.

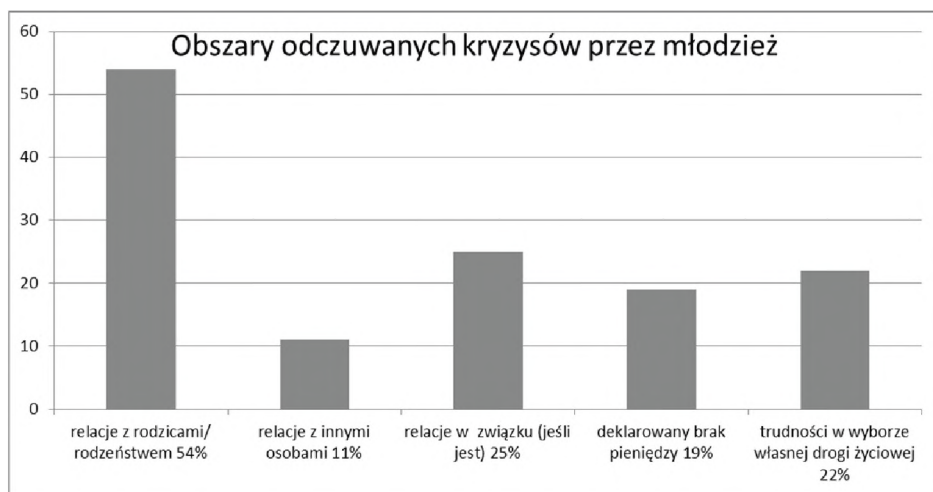
Analizując wypowiedzi młodzieży (w przedziale wieku 17.–19. r.ż.) można wskazać, że przeżywany przez nią niepokój i doświadczanie kryzysu umiejscowione są odpowiednio w: relacjach z rodzicami i rodzeństwem (54%), innymi osobami w rodzinie (11%), następnie w relacjach w związku wczesnomiłosnym (25%) oraz – ich aktualnej sytuacji ekonomicznej, a dokładniej – deklarowanym przez młodzież braku pieniędzy (19%) i trudnościach wyboru własnej drogi życiowej (22%). Młodzież koncentruje się na podaniu po-

¹³ Obszar Śląska Cieszyńskiego zamieszkuje między innymi najliczniejsza w Polsce społeczność ewangelicka; <http://www.powiat.cieszyn.pl/powiat-cieszyński/htm> (1.07.2016).

¹⁴ Por. m.in. T. Lewowicki (red.), *Poczucie tożsamości narodowej młodzieży – studium z pogranicza polsko-czeskiego*, Cieszyn 1994, Uniwersytet Śląski – Filia w Cieszynie.

wyższych obszarów kryzysów w kolejności uwzględniającej obszary, z którymi ma ona mniej doświadczeń, bądź w których jest bardziej emocjonalna lub/i gorzej sobie radzi. Ponadto w dobie konsumpcyjnego społeczeństwa deklaruje brak pieniędzy, który może być związany z sytuacją ekonomiczną w rodzinie, indywidualnymi wyobrażeniami lub oczekiwaniami (często też z powodu wygórowanych potrzeb i wyszukanych oczekiwań, kreowanych przez media, modę, kulturę Fast¹⁵, bądź promowany w mediach kult społeczeństwa konsumpcji). Ponadto właśnie w adolescencji wzrasta apetyt na eksponowanie swojej osoby przez pryzmat kategorii „być czy mieć”¹⁶, gdzie w przypadku współczesnej młodzieży model zachowań społecznych, wydaje się, że wskazuje ukierunkowanie na „mieć”.

Wykres 1. Obszary odczuwanych kryzysów przez młodzież

Źródło: Badania własne.

¹⁵ Cechy Kultury Fast i jej oddziaływanie opisywane są szerzej przez Z. Melosiką; Z. Melosik, *Edukacja, młodzież i kultura współczesna: kilka uwag o teorii i praktyce pedagogicznej*, „Chowanna” 2003, nr 1, s. 19–37.

¹⁶ T. Szawiel, *Urzeczeni przez rynek? Stosunek młodzieży do rynku, pieniądza i pracy*, „Kultura i Społeczeństwo” 1998, nr 1, s. 169–188.

Młodzież skarży się głównie na osamotnienie w swoich sprawach (34%), niskie poczucie własnej wartości (33%), mało satysfakcjonujące / dalekie od oczekiwanych relacje z płcią przeciwną (22%), także z rodzicami (18%); zgłasza też problemy poczucia sensu życia (11%)¹⁷ – m.in. w związku z osłabieniem motywacji do działania w sytuacjach trudnych i problemowych, owym niespełnieniem we wczesnych związkach miłosnych, niezadowoleniem z wybranej szkoły oraz niepewnością związaną z dalszymi wyborami życiowymi. Przykłady te nie są odosobnione, wielu młodych ludzi na etapie adolescencji miewa takie problemy. Uznać je można za naturalne, związane z dojrzewaniem i stopniowym tworzeniem własnej bazy tożsamościowej, w której sprowokowane przez codzienność kryzysy okazują się potrzebne, a ich rozwiązywanie pełni rolę środka doskonalącego osobowość.

Warto w tym miejscu wspomnieć, że młodzież nie deklaruje potrzeby wyzwolenia się z więzów zależności z rodzicami. Relacje z rodzicami są dla niej ważne, a sami rodzice są ważnym źródłem wsparcia. Często jednak obecność nagromadzonych na tym etapie życia kryzysów przekracza możliwości zaradności psychicznej jednostki i wymaga dostarczenia konkretnej formy pomocy. Zależy ona od preferencji i oczekiwań, jakie ma aktualnie młody człowiek, jednak w części przypadków wymaga profesjonalizmu pomagających. Pomimo że – generalnie – młodzież oczekuje pomocy od rodziców (82%), innych osób w rodzinie (33%) i przyjaciół (35%), nie zawsze pomoc ta wystarcza. Często potrzeby młodych ludzi ułożone są w środowiskach o określonej duchowości w atmosferze wzajemnych relacji – adresowane do realizowania się w ruchach religijnych, oazowych, kościelnych, także stowarzyszeniach i instytucjach związanych z Kościołem (45%). Pewna jej część potrzebuje pomocy profesjonalistów, w tym – jak deklaruje – psychologa (34%), psychoterapeuty (22%) czy psychiatry (13%), z których pomocy korzysta. Jak wskazuje praktyka, w zakresie pomocy i interwencji (terapeutycznej) wielu uczniów szkoły średniej korzysta z pomocy psychologicznej, psychoterapeutycznej, a także lekarzy psychiatrów, głównie z powodu braku zdolności do uczenia się i wypoczynku, niskiej samooceny, poczucia pustki i osamotnienia. Problemy te generują się w zróżnicowanych, nie do końca możliwych do obiektywnego zdiagnozowania warunkach, czasami także z powodu braku więzi w rodzinie, braku zainteresowania rodziców dorastającym dzieckiem

¹⁷ Wybory w procentach nie sumują się do 100%, ze względu na możliwość równoczesnego wyboru kilku źródeł kryzysu.

i jego problemami, bądź błędnego przekonania rodzica, że dorastający – jeśli sam nie sygnalizuje – pomocy nie potrzebuje. Różne są też oczekiwania młodzieży w stosunku do formy wsparcia, jakiej ona potrzebuje. Wypowiedzi badanych można posegregować pod względem treści i jakościowego opisu, wyłaniając główne formy oraz sytuacje wymagające wsparcia. Młodzież od rodziców oczekuje w szczególności wsparcia emocjonalnego (82%) – obecności i uważności na jej problemy, rozmowy i zrozumienia; w dalszej kolejności – pomocy finansowej (32%), choć na ogół młodzież w tym wieku taką pomoc w sposób oczywisty otrzymuje i – co wydaje się ciekawe – zaprzeczając wcześniej zadeklarowanym problemom finansowym uważa wręcz, że jej aktualna sytuacja jest dobra.

Wykres 2. Źródła wsparcia młodzieży w trudnych sytuacjach

Źródło: Badania własne.

Analiza materiału badawczego pozwala zauważyć, że młodzież wykazuje czujność, postawę roztropną i zachowawczą, obserwując w swoim życiu pojawiające się kryzysy. Nie bagatelizuje pojawiających się i odczuwanych w swoim życiu kryzysów. Ponadto potrafi je identyfikować i nazywać, a przynajmniej usytuować w obszarze relacji ze światem i samym sobą. To ważna umiejętność, ułatwiająca rozwój dojrzałej osobowości i kompetencji na

poziomie kształtowania się dojrzałej osobowości. Ta świadomość nie tylko zasobów, ale i trudności na drodze budowania pozycji wyznaczonej dojrzeniem i dorosłością, zawiera w sobie elementy budujące także niezależną tożsamość. Za niezwykle wartościową uznać można zatem swoistą czujność i orientację adolescentów w swoich potrzebach. Ich znajomość, podobnie jak znajomość niedoborów w zakresie ich realizacji, jest ważnym elementem integrującym różne wymiary rozwoju psychospołecznego.

Bibliografia

- Bardziejewska M., *Okres dorastania. Jak rozpoznać potencjał nastolatków*, w: A.I. Brzezińska (red.), *Psychologiczne portrety człowieka*, Gdańsk 2004, GWP.
- Bauman T., *O możliwości zastosowania metod jakościowych w badaniach pedagogicznych*, w: T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1998, Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Downs A., *Jak przezwyciężyć życiowy kryzys?* Gdańsk 2007, GWP.
- <http://www.powiat.cieszyn.pl/powiat-cieszyński/htm>.
- Lewowicki T. (red.), *Poczucie tożsamości narodowej młodzieży – studium z pogranicza polsko-czeskiego*, Cieszyn 1994, Uniwersytet Śląski – Filia w Cieszynie.
- Łobocki M., *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Kraków 2010, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Matuszak A., Matuszak Z., *Celowy dobór próby*, „General and Profesional Edukation” 2011, nr 2.
- Melosik Z., *Edukacja, młodzież i kultura współczesna: kilka uwag o teorii i praktyce pedagogicznej*, „Chowanna” 2003, nr 1.
- Nosal Cz.S., *Czas psychologiczny: wymiary, struktura i konsekwencje*, Warszawa 2004, Wydawnictwo Instytutu PAN.
- Opoczyńska J., *Moratorium psychospołeczne – szansa czy zagrożenie dla rozwoju (Refleksje nad koncepcją rozwoju E.H. Eriksona)*, w: A. Gałdowa (red.), *Wybrane zagadnienia z psychologii osobowości*, Kraków 1995, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Suchodolska J., *Cieszyn – miasto Pogranicza. Potencjał społeczno-kulturowy*, w: Z. Jasiński, T. Lewowicki, J. Nikitorowicz (red.), *Potencjał społeczno-kulturowy polskich pograniczy*, Opole 1998, Uniwersytet Opolski.
- Szawiel T., *Urzeczeni przez rynek? Stosunek młodzieży do rynku, pieniądza i pracy*. „Kultura i Społeczeństwo” 1998, nr 1.
- Szczurek-Boruta A., *„Zadania rozwojowe” jako kategoria pedagogiczna – wykorzystanie i perspektywy*, w: R. Wawrzyniak-Beszterda (red.), *Wokół zagadnień wychowania – aspekty teoretyczne i przyczynki empiryczne*, Zeszyty Naukowe Młodych Pedagogów przy Komitecie Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk, Poznań 2008, Wydawnictwo Naukowe UAM.

Szczurek-Boruta A., *Zadania rozwojowe*, w: *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku. T. VII V–Ż*, Warszawa 2008, Wydawnictwo Akademickie „Żak”.

Witkowski L., *Rozwój i tożsamość w cyklu życia. Studium koncepcji E.H. Eriksona*. Łódź 2009, Wyższa Szkoła Edukacji Zdrowotnej.

Summary

The empirical material presented in the study relates to the issues of the crises experienced by the youth, which are understood in the context of the theory of E.H. Erikson as moments of turning points in important areas of social functioning of a human being. Such moments make their presence in the relationships with relatives as well as the relations with the emotionally closest environment, fields where one's important developmental needs are realized, moments of evaluation of one's own life – both in the context of everyday activity as well as plans for the future. The author indicates the areas and sources of crises in the lives of young people in the stage of adolescence, and signals the necessity to provide support from mature and resourceful environment. In addition, by referring to the results of the conducted research, the author brings us closer to understanding the expectations the examined young people have of the sources and forms of the help offered to them in the hard moments of their lives.

Key words: young people, adolescence, crises, support

Translated by Jolanta Suchodolska

NOTA O AUTORZE

Jolanta Suchodolska – doktor nauk humanistycznych Uniwersytetu Śląskiego, adiunkt w Zakładzie Pedagogiki Społecznej i Edukacji Międzykulturowej na Wydziale Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; członek Stowarzyszenia Wspierania Edukacji Międzykulturowej. Jej zainteresowania naukowe przebiegają dwubiegowo: koncentrują się wokół spraw wyznaczających prawidłowy rozwój dzieci i młodzieży (w kontekście wczesnej diagnozy, profilaktyki i terapii), a także wokół kwestii socjopedagogicznych problemów młodzieży i młodych dorosłych (w kontekście analiz związanych z warunkami rozwoju psychospołecznego, kształtowania się tożsamości oraz podejmowania nowych zobowiązań, ról społecznych i zawodowych, także w warunkach wielokulturowego Pogranicza). Podsumowaniem dotychczasowych zainteresowań autorki jest 56 artykułów z tego zakresu, opublikowanych w monografiach, pracach pod redakcją i czasopismach naukowych. Jednym z ostatnich obszarów zainteresowań autorki, rozwijanym na poziomie analiz teoretyczno-empirycznych, jest kwestia poczucia jakości życia młodych dorosłych.